

Gyenge Anikó: A szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi háttere

(Budapest, HVG-Orac, 2010. 269 oldal, ISBN 978 963 258 111 8)

„A művészeti alkotás soha nem létezett elődök, inspiráló vagy éppen vetélkedő kortársak hatásai nélkül, de sosem élt közönség hiányában sem” – kezdi Grad-Gyenge Anikó 2010-ben megjelent kötetét, melynek alapjául doktori disszertációja szolgált. A szerző tehát már a bevezető gondolatok között utal arra, hogy a közönség nem egyszerűen műélvező tömeget jelent, hanem a szellemi alkotások kapcsán jogszerű igényeket megfogalmazó személyek összességét is. A jogalkotónak különös gonddal kell ügyelnie arra, hogy a többek között ezen igények nyomán biztosított szerzői jogi korlátozások ne legyenek aránytalanok. A kiegyensúlyozottságnak a szerzői jogban hangsúlyosan jelen lévő igénye cseppet sem újkeletű elvárás – tulajdonképpen a szerzői jog fejlődésének egész történetét a szerző rendelkezési igényével szemben, vagy azzal párhuzamosan, azt kiegészítő módon megjelenő különféle személyi érdekek egymáshoz mérése jellemzi, a szabályozás már a kezdetektől ennek nyomán formálódott. Ráadásul nem szabad elfelejtenünk, hogy a szerzői jog kettős meghatározottságú: a gazdasági – egyfajta tulajdonjogi felfogást követő – megközelítés mellett nem hagyható figyelmen kívül az a nézőpont sem, amely a szerzői jogot a véleménynyilvánítás emberi joga egyik formájának tekinti (és ahogyan Grad-Gyenge írja, a szerzői mű ebben az értelemben „formába öntött vélemény”).

A kötet a nemzetközi, az uniós és a magyar szerzői jogi szabályozás által biztosított renden keresztül vizsgálja a szerzőt és a szerzői jogi korlátozások kedvezményezettjeit illető emberi jogok érvényesülését. Az író kiindulópontja, hogy a szerző érdeke emberi jogi védelemben részesül, akár csak a vele szemben álló érdekek, így például amelyek a véleménynyilvánítás szabadságához, az információszabadsághoz vagy a művészeti szabadsághoz kötődnek. Ez azt is jelenti, hogy „a szerzői jog korlátozása (...) csak ugyanazon mércék szerint lehetséges, mint bármely más emberi jogé” (14. o.). Már a háromlépcsős teszt alapos elemzése is egyedülállóná teszi a művet hazánkban,¹ hiánypótló és eredeti jellegét viszont az adja, hogy a háromlépcsős teszt szűrőjét összeveti az alapjogi tesztekkel, és e mélyreható vizsgálat eredményeként jut meghatározó következtetésekre.

A nemzetközi egyezmények vonatkozó rendelkezéseinek alapos – terjedelmileg is a könyv mintegy harmadát kitevő – elemzése különösen értékes megállapításokat tartalmaz. Az egyes nem-

¹ A téma külföldi szakirodalmához l.: Silke VON LEWINSKI: *International Copyright Law and Policy*. Oxford, 2008.; Martin SENFTLEBEN: *Copyright, Limitations and the Three-Step Test. An Analysis of the Three-Step Test in International and EC Copyright Law*. London, Kluwer, 2004. A témával sajátos megközelítésben, illetve egy-egy meghatározott kérdéskört vizsgálva foglalkozik BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózai* c. könyve (Budapest, Typotex, 2011.), amely a korlátozásokhoz jellemzően közgazdaságtani szempontból közelít, illetve MEZEI Péter: *Digitális sampling és fájlcseré* c. könyve (Szeged, SZTE ÁJK, 2010). Ezeken túl elsősorban tankönyvek foglalkoznak a problémakörrel, pl. LONTAI Endre et al.: *Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, Eötvös József Kiadó, 2012., vagy TATTAY Levente – PINTZ György – POGÁCSÁS Anett: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2011., illetve tanulmányok, pl. FALUDI Gábor: *A szerzői jog és az iparjogvédelem alkotmányos korlátjai*. In SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, CompLex, 2006.

zetközi dokumentumokban – így elsősorban a BUE,² a TRIPS³ és a WCT⁴ szövegében – a háromlépcsős teszt megjelenését lépésről lépésre vizsgálja, és számba veszi a konzisztens értelmezés eszközeit. A teszt „feladata, hogy kijelölje a nemzeti jogalkotó számára azt a mozgásteret, amelyben úgy biztosíthatja az egyébként garantált szerzői jogok érvényesülését, hogy egyúttal figyelembe veszi azokat a nemzeti szociális, kulturális, tudományos és gazdasági szükségleteket is, amelyeknek biztosítását nem kívánja a szerző rendelkezésétől függővé tenni” (94. o.). A háromlépcsős teszt [mely szerint a szabad felhasználás csak annyiban megengedett és díjtalan, amennyiben (1) különleges esetre vonatkozik, (2) nem sérelmes a mű rendes felhasználására, (3) indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit] olyan rugalmas szempontrendszert hoz létre, amely révén nem csak a szerző jogainak érvényesülését tudja biztosítani, de a szerzővel szemben más legitím érdekek védelmét is.

A szerző az emberi jogi aktusok uniós szerzői jogra gyakorolt hatását, és a háromlépcsős tesztnek az EU jogforrásaiban való megjelenését megvizsgálva megállapítja, hogy az Európai Bíróság esetjoga a szerzői jog emberi jogi hátterének értékelése tekintetében igen szerény.⁵ A szerzői jogi tárgykörben született uniós jogforrások viszont a szerzői jog kulturális, oktatási, művelődési funkciójával is számolnak (ide nem értve a kifejezetten funkcionális művekre vonatkozó harmonizációs szabályokat). Tekintve viszont, hogy a szerzői és szomszédos jogi harmonizáció jelenleg is igencsak foghíjas, a szerző véleménye szerint a „háromlépcsős teszt sem tud olyan átfogóan érvényesülni, mint a nemzetközi szintén” (162. o.). Ráadásul az EU-ban a teszt szerepe is eltérő jellegű, már csak azért is, mert a korlátozási rendszer kialakítása nemcsak ezen a három lépcsőfokon alapszik, hanem az egyes esetkörökre nézve az uniós jogalkotó meghatároz bizonyos többletfeltételeket is. Emiatt Grad-Gyenge szerint a teszt egyfajta „biztonsági szelep” funkciót tölt be az uniós jogi rezsimben. A tagállami mozgáster viszonylag nagy, tehát az egyes uniós forrásokban rögzített korlátozások bevezetése nem kötelező a tagállamok számára, és a szerző álláspontja szerint valamennyi korlátozás esetén hiba is volna kötelezővé tenni, hiszen az emberi jogok érvényesülését a tagállamok bizonyos esetekben a szerző jogainak korlátozása nélkül is el tudják érni.

Az értekezés görcső alá veszi a vonatkozó magyar alkotmánybírósági határozatokat, és bár a döntések igencsak elvétve térnek ki a szerzői jogi szabályozás alkotmányosságára, a szerző szerint egyértelműen kiolvasható belőlük, hogy a szerzői jog nem egyszerűen tulajdonvédelmi jogintézmény, hanem az alkotó véleménynyilvánítási szabadságát biztosító eszközeinek egyike. Persze korlátozható jog, azonban a korlátozásra „abszolút kényszer nincs, csak abban az esetben, ha más alapjog érvényesülését csak így lehet biztosítani” (226. o.). Amennyiben a háromlépcsős teszt – és a magyar Sztj. által is deklarált általános korlátozási szabályok⁶ – elemzése arra a következtetésre vezet bennünket, hogy egy adott korlátozás nem megengedhető, a szerzői jog nem képes az érdekek kiegyensúlyozását elvégezni (ezért is nevezi Grad-Gyenge a háromlépcsős tesztet „korlátozott képességű ki-

² Az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege, Magyarországon kihirdette az 1975. évi 4. tvr.

³ A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusairól szóló, Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény, Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény.

⁴ A Szellemi Tulajdon Világszervezetének 1996. december 20-án Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződése, Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény.

⁵ A szerző elemzi a 479/04. sz. Laserdisken ApS kontra Kulturministeriet ügyben 2006. szeptember 12-én hozott ítéletet [EBHT 2006. I-08089], valamint a 275/06. sz. Productores de Música de España (Promusicae) kontra Telefónica de España SAU ügyben 2008. január 29-én hozott ítéletet [EBHT 2008. I-00271].

⁶ L. a szerzői jogról szóló 1996. évi LXXVI. törvény 33. § (2)-(3) bekezdéseit.

egyensúlyozó eszköznek”, 230. o.). Azonban az emberi jogok szintjén, a szükségesség-arányosság teszt, illetve a közérdekű korlátozás tesztje segítségével figyelembe vehetőek az egyéb érdekek.

Emellett ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy bár a szerzői jog kétségtelenül a véleménynyilvánítás szabadsága érvényesítésének egyik eszköze, messze nem a szerzői jog kapja e feladat ellátásában a legnagyobb szerepet. A szerző hozzáteszi ugyanakkor, hogy akár az InfoSoc-irányelvvel,⁷ akár a többi uniós tagállam szabályozásával vetjük is össze hazánk szerzői jogi szabályait, nem állíthatjuk, hogy „relevánsan szűkebb keretet biztosítana a véleménynyilvánítás szabadságának, mint bármely más európai uniós állam szerzői jogi rezsímje” (201. o.).

Ettől függetlenül persze különösen nehéz megtalálni az egyensúlyi helyzetet bizonyos kérdések, egyes sajátos intézmények, megoldások esetében. Ilyen helyzet áll elő az illegális forrásból történő magáncélú másolások esetében (amely témakörnek a szerző külön fejezetet szentelt). Az SzJSzT 17/2006. sz. szakértői véleménnyel összhangban (mely ügyben eljáró tanácsnak egyébként a szerző is szavazó tagja volt) határozottan amellel foglal állást, hogy a nemzetközi, közösségi és hazai szerzői jogi szabályozásból egyértelműen levezethető, hogy a jogellenes magáncélú másolás nem megengedett, sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. A kérdést a jogtudomány alaposan körüljárta az elmúlt években,⁸ ám kétségtelen, hogy maga az Szjt. nem nevesíti ezt a problémakört (amely hiányosságot legutóbb pl. a Szellemi Tulajdon Nemzetközi Szövetsége⁹ 2012 februárjában közzétett javaslata rosszallóan meg is jegyzett, mondván, hogy hazánkban is szükséges volna az Szjt. ennek megfelelően történő módosítására).¹⁰

Nem kevésbé kényes kérdéskör a kötelező közös jogkezelés léte és szabályozása, amely intézményt a kötet szintén alaposan körüljár, fontos következtetéseket levonva a témában született, igen szűkszavúnak mondható AB határozatból.¹¹ Megállapítja ugyanis, hogy az AB a szerzői vagyoni részjogosultságok korlátozásának vizsgálata során kettős mércét használ, hiszen a tulajdonkorlátozás közérdek-tesztjét, és a véleménynyilvánítás szabadsága szükségesség-arányosság tesztjét is alkalmazza. „Abból fakadóan pedig, hogy a tulajdonkorlátozás korlátozza alacsonyabb szintű, mint a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozhatósága, következik, hogy a tulajdon szigorú korlátozása mellett még a véleményszabadság megfelelően érvényesülhet” (177. o.). A szerzői (vagyoni) jog kettős alapjogi jellege tehát szépen kirajzolódott az ún. Pannon Rádió ügyet (is) lezáró AB határozatban. Ami pedig a személyhez fűződő jogokat illeti, a szerző – Faludi Gáborral egyetértve,¹² és egy hasonló német ügyre hivatkozva – a döntésből azt a következtetést is levonja, hogy a mű integritásvédelmének tág értelmezése mellett a véleményszabadság akár a vagyoni jogok erősebb megszorítása mellett is érvényesülni tud (a konkrét ügyben ez azt jelenti, hogy bár a kötelező közös jogkezelés nem sérti a szerző vagyoni jogait, még akkor sem, ha ennek köszönhetően a műveket a szerzők politikai nézeteivel ellenkező műsorokat sugárzó rádióban is játsszák, azonban annak nincs akadálya, hogy a szerzők

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egye vonatkozásainak összehangolásáról.

⁸ Pl. GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, Complex, 2006. 205.; SZINGER András: Csak tiszta forrásból? A magáncélú másolás időszerű kérdései a szerzői jogban (posztmodern szakeposz). In FALUDI Gábor (szerk.): *Liber Amicorum, Studia P. Gyertyánfy Dedicata*. Budapest, ELTE ÁJK, 2008. 366.; MEZEI i. m. (1. lj.) 182. 184.

⁹ IIPA – International Intellectual Property Alliance.

¹⁰ L. MEZEI Péter: *Magyarország is bekerülhet a Special 301 Reportba*. <http://copyrightinthexcentury.blogspot.com/2012/03/magyarorszag-is-bekerult-special-301.html#more>

¹¹ Az Alkotmánybíróság 482/B/2002 AB határozata (2007. április 3.).

¹² FALUDI Gábor: A szerzői jog és az iparjogvédelem belső korlátjai. *Jogtudományi Közöny*, 2006/7–8. 290.

egyedileg, a személyhez fűződő jogaikra, nevesen a művük torzítására, integritásának sérelmére hivatkozással fellépjenek az ilyen felhasználás esetén).

A szerző megállapítja, hogy az AB esetjogából még messze nem világosan meghatározott, hogy a szerzői jog mikor és hogyan korlátozható. Az azonban már egyértelmű, hogy akár a szerzőt megillető egyes részjogosultságok igen erős korlátozása is lehetséges, amennyiben a szerző más részjogosultságainak érvényesítésével megfelelően biztosítható a védelem. Az is világos, hogy a szerzői jog korlátozása nem szükségszerű – arra is csak akkor kerülhet sor, ha más alapjog érvényesülését más módon (a szerzői jogi szabályozás által vagy azon kívül) nem lehetséges biztosítani. Mindezek mellett pedig megállapítható, hogy „a háromlépcsős teszt az Alkotmánybíróság gyakorlatával összhangban messze nem egyszerű tulajdonként kezeli a szerzői vagyoni jogokat, hanem számol ennek a tulajdonon túlmutató, a szerzői vélemény szabadságot biztosító jellegével is” (227. o.).

A kötet nemcsak a szerzői joggal foglalkozók számára jelent megkerülhetetlen és értékes szakirodalmi forrást, de valamennyi alkotónak, illetve felhasználónak érdemes kézbe vennie, hiszen olyan precíz, alaposan kidolgozott, eredeti megközelítést alkalmazó munka, mely kiváló kalauz a szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttérét megismerni vágyók számára.

POGÁCSÁS ANETT